

Azar MALİKAHMADOV

Uludağ Üniversitesi/ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Bursa / Türkiye
Uludağ University/ Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa / Türkiye

eposta: azar.malikhmadov123@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1489-6090> - <https://ror.org/03tg3eb07>

Atıf/Citation: Malikhmadov, Azar. 2023. Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(35), 730-747

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1189274>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	14.10.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	12.12.2022
Yayın Tarihi/Published:	20.06.2023

EKİM DEVRİMİ SONRASI YEREL MÜSLÜMANLARIN BOLŞEVİKLERLE İŞ BİRLİĞİ YAPMASININ NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Öz

Çarlık Rusyasında farklı dillerde konuşan, farklı kültür ve dinlere sahip çeşitli uluslar yaşıyorlardı. Kafkasya ve Orta Asya'da yaşayan yerel Müslümanlar farklı dönemlerde Çarlık Rusya'sına ilhak edilmişlerdi. Bu dönemde Müslümanların bazı hakları merkezi hükümet tarafından görmezden gelinmiş ve sosyo-ekonomik anlamda Rusya'nın diğer bölgelerinden geri kalmışlardır. Çarlık döneminde Hristiyanlığı kabul eden Müslümanlar ise iktidara daha yakın hale gelir ve sosyo-ekonomik açıdan ilerleme fırsatı elde ediyorlardı. Bu tür Müslümanlara genellikle Tatarlar arasında daha çok rast geliniyordu. Bu yüzden Çarlık Rusyası döneminde Tatarlar Rusya iktidarına daha çok yakınlardı ve ilk Müslüman müftülüğü de II. Katerina'nın fermanıyla 1788 yılında Ufa şehrinde kurulmuştur. İlk müftülük vazifesine ise Muhammed Can Hüseyinov atanmıştır (Alp 3). Bazı olumlu gelişmelere rağmen Çarlık Rusyası'nda yaşayan Müslümanlar kendi hayat koşullarından razı değillerdi ve zaman zaman bağımsızlık, medeni hukuk alanında serbestiyet ve eşit hukuk bağlamında kanunlarının kendi toplumunun içinde tatbik edilmesi, ekonomik gelişme ve diğer taleplerde bulunuyorlardı. 1917 yılının Şubat ayında gerçekleşen devrim sonucu Çarlık idare sistemi çökmüş ve Geçici hükümet iktidarı ele geçirmiştir. Aynı yılda meydana gelen Ekim Devrimi'nin ardından ise Geçici hükümet iktidarı bırakmış ve Bolşevikler Rusya'da iktidara gelmişlerdi. Bunun ardından Rusya'da iç savaş başlamış ve 1922 yılında iç savaşın bitmesiyle Bolşevikler SSCB adlı devlet kurmuşlardı. Kafkasya ve Orta Asya'da yaşayan yerel Müslümanlar Bolşeviklerin iç savaşta kazanmasına yardımcı olmuş ve sosyalizmin Müslüman toplumun yaşadığı bölgelerde yayılmasını sağlamışlardı. Bu makalede Çarlık Rusyasında yaşayan Müslümanların Ekim Devrimi sonrası Bolşeviklerle iş birliği yapmasının, kendi toplumu arasında sosyalizm idealalarının yayılmasının ve iktidarı ele geçirmek için askerî alanda Bolşeviklere yardım ettiklerinin nedenlerini ve sonuçlarını inceleyeceğiz.

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

Anahtar Kelimeler; Bolşevikler, Kafkasya ve Orta Asya Müslümanları, Lenin, Sosyalizm, Mirsaid Sultanqaliev, Beyaz Ordu, İç Savaş

**THE REASONS AND CONSEQUENCES OF COLLABORATION OF LOCAL MUSLIMS WITH
THE BOLSHEVIKS AFTER THE OCTOBER REVOLUTION**

Abstract

Various nations with different cultures and religions, speaking in different languages lived in Tsarist Russia. Local Muslims living in the Caucasus and Central Asia were annexed to Tsarist Russia at different times. During this period, some of the rights of Muslims were ignored by central government and they were left behind from other regions of Russia in socio-economic terms. During the Tsarist period, Muslims who accepted Christianity became closer to central government and had the opportunity to progress in socio-economic terms. Such Muslims were generally more common among Tatars. Therefore, in the period of Tsarist Russia, Tatars were closer to the Russian government and the first Muslim mufti was founded in 1788 by the decree of II. Catherine in the city of Ufa. Muhammed Jan Hüseyinov was appointed as the first mufti. Despite some positive developments, Muslims living in Tsarist Russia were not satisfied with their living conditions and from time to time made demands for independence, freedom in civil law within their own society, economic development and other demands. As a result of the revolution that broke out in February 1917, the Tsarist administrative system collapsed and the Provisional government seized power. After the October Revolution that took place in the same year, the Provisional government left power and the Bolsheviks came to power in Russia. After that, the civil war started in Russia and with the end of the civil war in 1922, the Bolsheviks established a state called the USSR. Local Muslims living in the Caucasus and Central Asia helped the Bolsheviks to win in the civil war and ensured the spread of Socialism in regions with Muslim communities. In this article, we will research of the reasons and consequences of cooperation of local Muslims with the Bolsheviks after the October Revolution, whose helped the Bolsheviks in the military field to spread the ideas of socialism among their own society and to seize power.

Keywords; Bolsheviks, Caucasian and Central Asian Muslims, Lenin, Socialism, Mirsaid Sultanqaliev, White Army, Civil War

Giriş

Ekim Devrimi sonrası Bolşevikler iktidarda kalabilmeleri ve Lenin'in sunduğu sosyalizm idealarını yayabilmeleri için toplum arasında kendileriyle iş birliği yapabilen insanlar arıyorlardı. 1917 yılında meydana gelmiş Ekim Devrimi sonrası Bolşevikler iç ve dış nedenlerden dolayı Müslümanlara karşı bir hoşgörü politikası izlemişlerdir. 1917 ile 1922 yılları arası Bolşeviklerin Müslümanlara yaptığı muamele Hristiyanlardan farklıydı. Hristiyan din adamlarının Çarlık yanlısı, anti-devrimci görüşlere sahip olması ve Beyaz Ordu isyanını desteklemesine karşın, çoğu Müslüman nüfusu devrime eğilimli olduklarını göstererek Bolşevikleri destekliyorlardı. Bu nedenle Sovyet hükümeti, Müslümanların kalbini kazanmaya ve onları anti-devrimci unsurlardan uzak tutmaya çalışıyordu (Vasan-Girey 2008).

O dönem toplumda meydana gelmiş anarşiyi ortadan kaldırmak, isyana kalkmış Beyaz Ordu generallerini yenmek ve halkı bir ideoloji altında birleştirmek için Lenin ve arkadaşları Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Müslümanlar ile ittifak kurmayı uygun görmüş ve bu doğrultuda çalışmışlardır. Lenin, Müslümanlarla iyi davranmayı, onlara karşı şiddet uygulamamayı, onların isteklerini mümkün oldukça hayata geçirmeyi, kendi geleneklerine uygun olarak yaşamalarına karışmamayı ve onların inançlarına saygı duymayı tavsiye etmiştir. Lenin, Müslüman toplumuyla yakından ilgilenmek için Stalin, Orcanikidze, Trotski ve Frunze gibi dava arkadaşlarını Müslümanların yaşadıkları bölgelere göndermiştir. İç Savaş sırasında Lenin'in dava arkadaşları Müslümanları kendi taraflarına çekmek için hangi yöntemlerin uygun olduğunu Moskova'ya rapor ederek çalışmalarda bulunmuşlardır. Lenin ülke içindeki durumu göz önünde bulundurarak dava arkadaşlarına yerel Müslümanlara nazik davranmak ve onların gönlünü alarak kendi taraflarına çekmek gibi nasihatler vermiş ve bu konuda çok titiz davranmalarını önermiştir. Devrim sonrası ülke dahilinde meydana gelmiş ağır sosyal ve ekonomik durum, bunun yanı sıra patlak vermiş İç Savaş, yerel Müslümanları Bolşevikler ile işbirliği yapmaya teşvik etmiştir. Müslümanlar farklı beklentiler içinde bulunarak Bolşeviklerle ittifak kurmuş ve Kızıl Ordu sıralarında Beyaz Orduya karşı savaşarak sosyalizm idealarını kendi toplumu arasında yayılmasına yardım etmiştir. 1917 ve 1920 yılları arasında Kafkasya ve Türkistan'da yaşayan Müslümanların çoğu Komünist Parti'ye katıldığı zaman Marksizm'in fikirleriyle ve sosyalizm doktrinleriyle yakından aşina değillerdi. Kafkasya ve Orta Asya Müslümanlarının Bolşeviklerle iyi iletişim kurması ve onlara yardımda bulunmalarının farklı nedenleri vardır.

Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Beş Nedeni

1) Bolşeviklerin Müslümanlara eşit haklar, bağımsızlık ve kardeşlik gibi vaatler vermesi;

Müslümanlar, Bolşevik devrimcilerle işbirliği yaparak eski iktidar tarafından kendilerine karşı yapılan adaletsizlikleri telafi etmeyi ve Ruslarla eşit haklara sahip olacaklarını düşünüyorlardı. 1917'de Çarlık hükümetinin devrilmesinin ardından iktidarı devralan Geçici Hükümet tarafından yerel Müslümanların sosyo-ekonomik alanlarda dile getirdikleri taleplerin ihmal edilmesi sonucu Mayıs 1917'de Moskova'da 200'ü kadın olan binlerce kişinin katılımıyla ilk Müslüman kongresi yapılmıştı. Kongrede iş gününün sekiz saat yapılması, tek kişinin sahip olduğu büyük mülklere devlet tarafından el konulması, çok eşliliğe son verilmesi, kadınlarla erkeklerin eşit sosyal ve siyasi haklara sahip olabilmeleri gibi konular tartışılmıştı. Bu kongre, Rusya'nın İslam dünyasında kadınlara özgürlük veren ilk ülke olduğunu ve Rusya'daki Müslüman kadınların sosyal ve siyasi haklarının erkeklerin haklarına eşit olduğunu göstermiş oldu.

Ekim devriminden sonra Müslümanların çoğu, eşit haklar ve bağımsızlık kazanabilecekleri koşulları arıyordu. Beyaz Ordu generalleri Müslümanlara böyle bir hak

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

tanımadıkları hâlde Bolşevikler Müslümanlara eşit haklar, bağımsızlık ve kardeşlik gibi vaatler veriyorlardı. Bolşevikler ile ideolojik çatışmaya rağmen Müslümanlar Komünist Parti'ye kabul ediliyor ve Müslümanların fikirleri ve siyasi planları çoğu zaman Bolşeviklerden farklı olsa bile Bolşevikler buldukları koşullar nedeniyle hedeflerine ulaşmak için 1924 yılına kadar Müslümanların taleplerini kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Bolşeviklerin nüfuz alanının dışında olan topraklarda yaşayan Müslümanların çoğu Bolşeviklerle iş birliği yapıyorlardı. İranlı Müslüman gruplar, Kazaklar, Mirza Kuçek Han liderliğindeki orman gerillaları ve Dağıstan'daki Sufi Kardeşler Bolşeviklere yardımda bulunmuşlardı. Kafkasya'daki bazı Müslüman bölgelerde Sovyet hükümetinin egemenliği, Ali Haji Akuşinski liderliğindeki Müslümanların faaliyetleri ve gerilla mücadelesi sonucunda mümkün olmuştu. Tasavvuf Kardeşlerin lideri Ali Matayev, Dağıstan ve Kafkasya'da sosyalist devrimi yaymasında Bolşeviklere yardımda bulunmuştur. Tatar Müslümanları arasında tanınmış olan Mirsaid Sultanqalievi Müslümanları devrimcilerin saflarına katılmaya ve Bolşeviklerle iş birliği yapmaya çağırıyordu. Lenin, Mirsaid Sultanqalievi Merkezi Müslüman Komiserliği üyesi ve Müslüman Askeri Koleji'nin başkanı olarak atamıştır (A.Raşit 2017).

Bolşevikler Müslümanları cezbetmek için Çarlık hükümeti döneminde ulusal azınlıklara özellikle Müslümanlara karşı yapılan adaletsizlikleri telafi etmeye çalışmışlardı. 15 Kasım 1917 tarihli yayınlanmış 'Rus Milletinin Hakları Bildirgesi'nde ve 3 Aralık 1917'de 'Bütün Rus ve Doğu Müslüman İşçiler Bildirgesi'nde Lenin, Çarlık İmparatorluğu'ndan ve geçici hükümet politikalarından vazgeçtiğini belirtmiş ve Rusya sınırları dahilinde yaşayan ulusal azınlıkların Ruslarla eşit haklara sahip olduklarını beyan etmiştir. Yayınlanmış olan iki bildirme Rusya'da yaşayan Müslümanlar üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Geçici hükümet, Müslümanların eğitim ve dinî özgürlük taleplerini reddettiğinden dolayı Müslümanlar bu hükümetten memnun kalmamışlardır. Bu durumda Bolşevikler, Müslümanları cezbetmek için onların eğitim ve dinî özgürlük taleplerini kabul etmişlerdir. Bolşevikler propagandalarında şeriat ve komünizmin birbirini tamamladığını söylüyor, Müslümanlar ise "Sovyet Yönetimi ve Şeriat İçin" gibi sloganlar atarak Bolşevikleri desteklediklerini dile getiriyorlardı (P. Gusterin 2010).

Bolşevikler, 1918 yılından başlayarak Müslümanların toplu halde yaşadıkları Türkistan, Kafkasya, İdel-Ural ve Kırım, hatta az sayıda Müslümanın yaşadığı Petrograd, Arkhangelsk, Vyatsk gibi şehirlerde Müslüman Komiserlikleri açmışlardı. Bunun yanı sıra Bolşevikler Müslümanlara yönelik 'Kardeşlik, özgürlük ve ulusal bağımsızlık' çağrısında bulunarak, çok sayıda Müslüman kongrelerinin düzenlenmesini sağlamışlardır. Bolşevikler hatta 1920 ve 1921 yıllarında, İç Savaş sırasında Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan Müslüman devletlerde dinî okulların, dinî yayınların ve şeriat mahkemelerinin imamların kontrolü altında faaliyet göstermesine izin vermişlerdir (Vasan-Girey 2008).

Bolşeviklerin lideri Vladimir Lenin dine ilişkin görüşünü şöyle açıklıyordu: "Biz dine karşı sivil yollarla savaşmalıyız. Bunun için dinin ne olduğunu ve toplumu nasıl kötü etkilediğini materyalist bakış açısıyla halka açıklamalıyız." (V. Lenin 1964) Lenin'in dine karşı barışmaz tutumuna rağmen, Ekim Devrimi'nden yaklaşık iki ay sonra Sovyet hükümeti 3 Aralık 1917'de "Rusya ve Doğu'daki Müslüman Emekçilerine Çağrı" bildirisini yayınlamak şöyle diyordu: "Gelenekleriniz, ulusal ve kültürel faaliyetleriniz serbest ilan edilecek ve hiç kimsenin onlara saldırma hakkı yoktur. Ulusal yaşamınızın özgür olduğunu ve haklarınızın Rusya'nın tüm uluslarının haklarıyla eşit olduğunu bilmelisiniz. Sizin haklarınız İşçi Konseyi tarafından korunacaktır." (Baymirza 1975). Bu bildiride Rusya'da yaşayan Müslümanların inançlarının, geleneklerinin, dinî kurumlarının artık dokunulmaz olduğu, Müslümanların kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduklarını ve bu hakların devrim tarafından korunacağı vaatleri yer alıyordu. Böylece yayınlanmış bildirge Müslüman topluma geniş çapta özerklik verileceği umudunu doğurmuştu.

2) Bolşeviklerin Yerel Müslümanların Sorunlarıyla Yakından İlgilenmeleri ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Adımlar Atmaları;

Stalin, Ulusal Azınlıklar Komiserliği başkanı olduğu dönemde kişisel olarak Müslümanların çözülmemiş meseleleriyle yakından tanışarak Bolşeviklerin dikkatini bu sorunların çözümüne yönlendirmesini sağlayabilmiştir. Bu durum Müslümanları Bolşeviklerle iş birliği yapmaya sevk etmiştir. Bolşevikler, Müslümanların sempatisini kazanmak için özel yaklaşımlar arayarak, 1918-1920 yıllarında ateizm propagandası yapmaksızın Müslüman din adamlarına karşı hoşgörülü olmaya çalışmışlardır. Kasım 1918'de Stalin, Lenin'in emriyle Moskova'da ilk "Müslüman Komünistler Kongresi"ni organize etmiştir. Bolşevikler, Rusya'da yaşayan Müslümanları Moskova'ya davet etmekle Müslümanlar üzerindeki etkilerini genişletmek ve Müslümanların toplu halde yaşadığı bölgelerde geniş çapta faaliyet gösterebilmeyi amaçlıyorlardı (Stepanchenko 2).

Stalin'in yazdığı "Marksizm ve Ulusal Sorun" makalesinin yayınlanmasının ardından Bolşevikler arasında ulusal sorunlar konusunda diğer parti üyelerinden daha fazla bilgiye sahip kişi olarak kabul görülmüştür. Müslümanların dinî-kültürel meselelerine daha fazla önem vermek gerektiği konusunda Stalin, parti toplantısında şöyle demiştir: "Müslümanlar İslam ve şeriat yasası altında komünistlerle birleşmek istediklerinden dolayı onların kısa bir zamanda komünist olmaları mümkün değildir. Biz Müslümanları zaman zaman komünist fikirlerle tanıştırmalı ve 'komünistleştirme' politikasını uzun vadede sürdürmeliyiz." (Makarov 2009).

Bolşevikler sosyalist fikirleri Müslümanlara onların kendi dillerinde aktarmaya çalışıyorlardı. Lenin, 20 Şubat 1919 tarihli bir mektubunda Doğu'daki insanlarla ve işçi kesimiyle Farsça, Tatarca ve Azerice konuşulmasını emretmiştir. Sovyet hükümeti için milli azınlıklara özerklik ve din özgürlüğü düşüncesini sağlamak önemliydi. Bu bağlamda Lenin

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

Rusya ve Doğu'daki tüm Müslümanlara yaptığı açıklamada, azınlıkta olan ulusların özellikle de Müslümanların İslami okullarda eğitim görmelerine ve şeriat kanunlarına göre yönetilmelerine izin verdiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Çarlık döneminde devlet tarafından el konulan Müslümanlara ait mülklerin kendilerine iade edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Böylece Aralık 1917'de Petrograd şehrinde yapılan Müslüman Kongresi'nde 3. Halife Hz. Osman'a ait bir Kur'an el yazması, Orenburg şehrinde Kervansaray adı verilen bir cami ve Kazan şehrinde bulunan Sium Beyke adında bir minare Müslümanlara geri verilmişti. Bolşeviklerin Müslümanlara yönelik gösterdikleri iyi muamele onların akıllarında Bolşeviklere karşı iyi bir izlenim yaratmıştı. Ekim Devrimi'nin başlarında bazı Müslüman din adamları kongrelerde Bolşeviklerin yanında oturuyorlardı. Bolşevikler, kendi propagandalarında sıklıkla şeriat ve komünizmin birbirini tamamladığı konusunda ısrar ediyorlardı. Bolşevik propagandası etkisi altında bazı Müslüman din adamları "Sovyet hükümeti ve şeriat için" sloganı atıyorlardı (P. Gusterin 2010).

Bolşevikler tarafından dile getirilen sloganları Müslümanlara kardeşlik, tüm uluslara eşit haklar ve Batı emperyalizmine karşı mücadele vaat ediyordu. Bolşevikler Müslüman nüfusu cezbetmek amacıyla 'Fabrikayı İşçilere', 'Toprağı Köylülere', 'Uluslara Barış' ve 'Açlara Ekmek' gibi devrim sloganlarıyla birlikte 'Müslümanlara Özgürlük' sloganını da seslendirmişlerdi. Bolşevikler diğer uluslara kıyasla Müslüman kesimle daha çok iş birliği yapıyor, onlara yakın ilgi gösteriyor ve destek veriyorlardı. Lenin, 2 Nisan 1920'de Devrimci Askeri Konsey tarafından Kafkas Cephesi'ne gönderilen Gregory Orcenikidzey'e yazdığı gizli bir telgrafta şöyle diyordu: "Dağıstan'a girdiğinizde Müslümanlar ile her türlü iyi ilişkiler kurarak onlara destek verin ve bağımsızlıklarını ve egemenliklerini kabul ettiğinizi onlara gösterin" (Mukhamedzhanov 2014). Altı ay sonra Stalin, Dağıstan Milletlerinin Olağanüstü Kongresi'nde, şeriat hukukunun ciddiyetine vurgu yaparak şunları beyan etmiştir: "Sovyet hükümeti diğer ulusların kendi hukuklarını kabul ettiği gibi şeriat hukukunu da Müslüman ulusların resmi hukuku olarak tanımakta ve kabul etmektedir" (Mukhamedzhanov 2014).

Merkezi hükümet tarafından kabul edilen kararların yerel Müslüman uluslar için uygun olduğunu incelemek için Ulusal Azınlıklar Komiserliğinde 'Müslüman Komiserliği' adlı bir şube kurulmuştu. Bunun yanı sıra Tatar-Başkir Millî İşler Komiserliği tesis edilerek 17 Ocak 1918'de Rusya Müslümanlarının İçişleri Komiserliği olarak onaylanmıştır. Bu kurumun temel amacı Sovyet Müslümanları arasında faaliyet gösteren sosyalist bir toplum inşa etmektir. 20 Ocak 1920'de Türkistan Sovyet Cumhuriyeti merkez komitesi, 'Türkistan Cumhuriyeti İşçi ve Çiftçi hükümetinin yasa ve koşullarına uyulması' konusunda bir yasa çıkarmıştı. Bu yasaya göre Türkistan'da kurulmuş olan Sovyet hükümeti, İslam hukuku çerçevesinde yönetilecekti. 1920'lerin başında Sovyet hükümeti, Müslüman topluma bağlılığını göstermek amacıyla Marksist ideolojisine zıt olmasına rağmen şeriat mahkemelerinin faaliyetlerini dahi finansal olarak destekliyordu (Mukhamedzhanov 2014).

1920'lerin başında Komünist Parti merkez komitesi, doğu bölgelerde yaşayan Müslüman halka komünist ideolojiyi yayma çabalarının yoğunlaştırmasını emretti. Komünist misyonerlere Doğu'daki Müslüman halkın siyasi ve kültürel geriliğini dikkate alınması gerektiği bildirilmiş ve propagandalarında Müslümanların dinî ve ulusal düşüncelerini göz önünde bulundurmaları önerilmiştir. İslam dini ile doğrudan mücadele etmemeleri, Müslümanlara çağdaş bilimler öğretmekle dinî eğitimlerinin ne kadar geri kaldığını tanıtmaları tavsiye edilmiştir. Bu amaçla Müslüman nüfusun toplu yaşadığı bölgelerde kütüphaneler, okullar ve çalışma salonları açılmalı ve Müslümanlar komünist ideolojisinin yanı sıra çağdaş bilimlerle tanış olmalıydılar (Bazarov 3).

Bolşevikler, İtilaf Devletlerine karşı mücadelede Müslümanların yardımından yararlanmak istemiş ve bu nedenle Moskova'nın onayı ile 1920 yılında Ufa şehrinde Müslümanların Merkezi Örgütü kurulmuştur. "Avrupa ve Sibirya Müslümanlarının Diyanet İşleri Merkezi Teşkilatı" adıyla faaliyet gösteren bu örgüt, Merkezi devletin kurduğu Dinî İşler ve Devlet Güvenlik Komitesi tarafından kontrol ediliyordu. Merkezi hükümet tarafından Müslüman bölgelerde yürütülen politikanın sorunlarından biri de erkek ve kız çocuklarını aynı okulda eğitilmesine izin verilmesiydi. Ayrıca ebeveynlerin çoğu çocuklarını öğretmenin başörtüsü giymesi şartıyla çağdaş Sovyet hükümeti okullarına göndermeyi kabul ediyorlardı. Hükümet, on dört yaşında olan öğrencilerin camilerde İslami inançları öğrenmelerine izin vermiş ve bu olay Müslüman İşler Merkezi Teşkilatı tarafından olumlu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda hükümet 9 Haziran 1924'te tüm Müslüman din adamlarına atıfta bulunarak şöyle diyordu; "İnsanlara güç ve yaşam hakkı veren sadece bilimdir, bu yüzden hepimiz okulları hem maddi hem de manevi olarak desteklemeliyiz." (Vishnevskiy 1990).

Lenin, 1921 yılında Kafkasya komünistlerine gönderdiği bir mektupta bölgede yaşayan Müslümanlar hakkında şöyle yazıyordu; "Kafkasya komünistleri, Kafkasya'da yaşayan Müslümanlara yönelik Rus komünistlerinin taktiklerini kullanmamalıdır. Kafkas komünistleri, bölgenin yerli koşullarını dikkate almalı ve titiz davranmalıdırlar. Küçük kapitalistlere tavizler vermeli, okuryazar insanlarla daha fazla iletişim kurmalı, köylülere ve işçilere yumuşak davranmalı gerekiyor. Kafkasya'daki yeni kurulmuş hükümetler yavaş yavaş sosyalizme doğru ilerleyecektir. Kafkasya ile Rusya arasındaki fark şudur ki Rusya'da yaşayan insanları hızlı bir şekilde komünist fikirlerle tanıştırmak mümkün olduğu hâlde Kafkasya'daki insanların köklü dinî inançlara ve farklı kültüre sahip olmasından dolayı bu politika o bölgede yürümebilir. Bu açıdan Kafkasya'da faaliyet gösteren komünistlerinin yerel halkı komünist fikirlerle tanıştırma taktiği Rus komünistlerinden farklı olmalıdır." (Lenin. 192).

1918 yılından başlayarak Bolşeviklerin Müslüman yanlısı bir politika izlemesi sonucu Mirsaid Sultanqaliev liderliğinde "Müslüman Komünist Partisi" kurulmuş ve Mart 1919 tarihine kadar faaliyet göstermiştir. Sovyet hükümetinin 'Müslüman yanlısı' politikası Kırım

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

ve Kuzey Kafkasya ile kıyaslandığında Volga, Ural ve Sibirya bölgelerinde daha çok etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'ndeki özerklik kazanan ilk devletler Türkistan, Başkurdistan, Tataristan, Kırgızistan, Kazakistan, Dağlar (Kafkasya'da), Dağıstan ve Kırım gibi Müslüman devletler idi. Ancak bazı durumlarda Sovyet hükümeti Müslümanların siyasi taleplerini engelliyordu. Örneğin 8 Ocak 1918'de Kazan'da Sovyet Müslümanlarının ikinci kongresi yapılmış ve burada Müslümanlar İdel-Ural devletinin kurulmasını önermişlerdi. Ancak Sovyet hükümeti Müslümanların bunu yapmasını engellemiş ve eylemciler tutuklanmıştı. Bu olaydan sonra hükümet, Müslüman kongrelerinin sadece dinî meseleler bağlamında gerçekleşmesine karar vermiştir (Erdoğan 259).

18 Mayıs 1922'de merkezi hükümet, devlet tarafından el konulmuş vakıf arazilerini camilere iade etmek ve kapatılmış İslami mahkemelerin faaliyetlerine yeniden devam etmeleri için bir ferman yayınlamıştır. 15 Haziran 1922'de ise yayınlanan diğer bir fermana göre yerli yöneticiler ve ulusal yargıçlar insanları toplu namaz kılmaya davet edebiliyor, bunu engelleyen yöneticiler ise tutuklanarak yargılanıyordu. Bolşevikler, Müslümanların yargı sistemi reformunda onlara karşı ılımlı davranmak gerektiğini fark etmişlerdi. 3-10 Temmuz 1922 yılında Taşkent şehrinde "Mahkeme Çalışanları Kongresi" düzenlenmiş ve bu toplantıya şeriat mahkemelerinin temsilcileri de katılmıştı. Bu toplantıda İslami mahkemelerin faaliyetlerine devam etmesine karar verilmiş ve 25 Temmuz 1922'de Türkistan Cumhuriyeti merkez komitesi, Sovyet mahkemelerinin yanı sıra şeriat mahkemelerinin de faaliyet gösterebileceği konusunda bir yasa çıkarmıştır. Ancak İslami mahkemelerin hakları ve faaliyetleri Sovyet mahkemelerinin haklarından daha sınırlıydı ve İslam mahkemeleri hükümet tarafından mali olarak desteklenmiyordu. Ancak 6 ay sonra durum değişmiş ve 23 Aralık 1922'de Türkistan Sovyet Cumhuriyeti merkez komitesi yeni bir yasa çıkararak İslami mahkemelerin sadece Ferhane, Semerkant ve Sır Derya eyaletlerinde faaliyet göstereceklerini beyan etmiştir. Müslümanların yaşadıkları diğer bölgelerde ise İslami mahkemeler kaldırılmıştır. İslami mahkemelerde sadece küçük meselelerin incelemesine izin verilmiş ve her iki tarafın da davalarını İslam mahkemesinde dinlemeyi kabul etmeleri şartıyla İslami bir mahkeme kurulmasına izin veriliyordu. Taraflardan birinin davanın İslam mahkemesinde bakılmasına itiraz etmesi durumunda ise davayı Sovyet hükümetine ait yargı sisteminde incelenmesi öngörülmüştür. (Vishnevskiy 1990).

Müslümanların bazıları Komünist Parti'ye gönüllü olarak üye oluyorlardı. 1920'lerin başında hükümet, kadınların farklı sosyal alanlarda yaşamlarını inceleyen bir 'kadın birliği' oluşturmuştur. Mayıs 1920'de Kızıl Ordu lideri Michael Frunze, ilk Türkistan Kadın Kongresi'nde başörtü takan Müslüman kadınlar hakkında konuşarak başörtünün kadınların komünist olmalarını engellemediğini ve bu elbisenin altında güçlü kalplerin dövuündüğünü söylemiştir. 1920'lerde Müslüman Komünist Partisi üst düzey kadın üyeleri bile başörtüsü takıyor ve İslami kurallara uygun bir şekilde yaşıyorlardı. Merkezi hükümet tarafından bütün

vatandaşların sosyal, cinsiyet ya da ırki açıdan eşit olacağı ilan edilmiş, kadınlara oy hakkı ve bütün sosyal pozisyonlara erişme fırsatı tanınmıştır. 1921 yılından itibaren dinî nikâh ve çok evlilik yasaklanmış, evlilik için yaş sınırı kızlarda 9 yerine 16, erkeklerde 16 yerine 19 yaş tayin edilmiştir (Bazarov 3).

Çarlık hükümetinin çöküşünden sonra iktidarda ele geçiren Geçici hükümet, İslami eğitim konusunda taleplerini reddettiği için Müslümanlar memnun olmamış ve bu nedenle din ve eğitim özgürlüğü sloganları veren Bolşeviklere yönelmişlerdir. 1924'e kadar laik temelli eğitime dayanan Sovyet devlet okullarının yanı sıra dini temelli eğitime dayanan İslami okullarla da faaliyet gösteriyordu. 1924 yılına kadar Müslümanların yaşadığı bölgelerde hem şeriat hem de Sovyet yasası uygulanıyordu. Ancak bazı durumlarda Sovyet hükümeti ergenlik çağında olmayan kızlarla evlenme, çok eşlilik, taşlama veya el kesme gibi İslami hükümlerin uygulanmasına insan haklarına zıt olması nedeniyle müdahale ediyordu. Bu tür davalar hükümet mahkemelerinde gündeme getirilmeli ve İslami mahkemelerin karar vermesi yasaklanmıştır. Bazı durumlarda Müslümanlar, Sovyet hükümetinin önerilerini kabul etmiyorlardı. Örneğin, Müslümanlar Sovyet hükümetinin bir kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliğine eşit tutulması, kadınların toplumda erkeklerle eşit haklara sahip olması, halka açık yerlerde alkollü içki içmeye izin verilmesi ve kadınların bulunduğu evlere akraba olmayan erkeklerin girmesi gibi önerilerini kendi geleneklerine zıt olduğunu bildiriyorlardı (Park 1957).

İçişleri Bakanlığının bünyesinde görevi Sovyet kadınlarını desteklemek ve onların sosyal faaliyetlerini izlemek olan 'Jen Odtel' (Kadınlar Bölümü) adlı bir bölüm yaratılmıştır. Bu bölümde çalışan memurlar Müslüman kadınları eğitim almaya, toplum içinde çalışmaya, ergenlik döneminden önce evlenmemeye ve erkeklere karşı haklarını savunmaya teşvik ediyorlardı. Sovyet hükümeti, Müslüman toplumda Mehir ile evlilik, dul kalmış akraba kadınlarla evlilik ve birden fazla eşi olması gibi kabul görmüş Müslüman geleneklerle mücadele ediyordu. Kadın kulüpleri tarafından yürütülen propagandanın amacı Müslüman kadınların sosyal hayata katılmasına katkı sağlamaktı. Kadın komünist organizatörler, siyasi eğitimi denetlemek üzere Moskova'dan gönderilirdi. 1919'un sonlarında Rusya'da oluşturulan bu kadın grupları daha sonra Türkistan'a yayılmış ve 1925'te Semerkant ve Fergana eyaletlerinde şubeleri açılmıştı (Aminova 1962).

Kasım 1925'te Orta Asya Komünist Partisi merkez komitesi feodal topraklara ve mülklere hükümet tarafından el konulmasını yasallaştırmış ve devlet tarafından müsadere edilen topraklar köylüler arasında bölüştürülmüştür. Aşırı dinci olan bazı köylüler, şeriatın başkasının malını ele geçirmesine izin vermediği inancına dayanarak devlet tarafından önerilen toprak payını kabul etmemişlerdir. Bu durumda Müslüman din adamları Sovyet hükümetine yardımcı olarak köylülere hükümet tarafından kendilerine sunulan toprakların aslında daha önce beyler tarafından köylülerden alınmış olan hakları olduğunu

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları belirtmişlerdir. 1926'nın başlarında Taşkent Müslüman İşleri Başkanı Molla Abdul Hafez Mahmud ve çevresi Orta Asya'daki Müslüman köylülere seslenerek şöyle demiştir: "Zahmete katlanan çiftçiler! Bu topraklarda alın teriyle çalıştığınız için bu toprakların asıl sahibi sizsiniz. Topraklar onları ekip biçmeyen beylere bırakılmamalı ve köylüler arasında bölünmelidir. Ayrıca beyler toprakların köylüler arasındaki bölünmesine engel olmamalıdır. Peygamber ve takipçileri, değerli mülklerini ve bahçelerini fakirlere bağışlıyordu. Toprakların çiftçiler tarafından ekildiği nedeniyle onlara ait olması şeriat yasalarına zıt değildir. Beyler aslında Peygamber'in takipçileri gibi topraklarını köylüler arasında bölmek zorundaydılar. Ancak onların yerine Sovyet hükümeti toprakları köylülere arasında paylaştırıyor ve böyle bir durum İslam yasalarına aykırı değildir" (Vishnevskiy 1990). Buna karşı çıkan Endican Şeriat Mahkemesi Başkanı Mevlâna Şeyh ise bu konuda, "Sovyet hâkimiyetinde zenginlerin toprakları zorla ellerinden alınıp fakirlere veriliyor. Elbette bu şeriata uygun olmayan bir iş. Bu nedenle dinimizin gereği olarak bütün gücümüzle toprak reformuna karşı çıkmalıyız" diyerek bu duruma itiraz etmiştir (Vishnevskiy 1990). Bazı Müslümanlar, inançlarına zıt olduğu nedeniyle Sovyet devletinin onlara verdiği toprakları kabul etmemişlerdir.

3) Müslümanların Beyaz Ordu'ya karşı kendilerini savunmak için Bolşeviklerle iş birliği yapması;

İç savaş sırasında Beyaz Ordu generallerinin ulusal azınlık meselelerinde politik anlayışlarının olmaması ve Müslümanların eğitim ve din alanlarındaki taleplerine olumlu yaklaşmaması Müslümanları Bolşeviklerle iş birliği yapmaya itmesine neden olmuştur. 1918-1921 yılları arasında meydana gelmiş İç Savaş sırasında bazı Müslüman bölgeler tarafsız kalmış ve Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu arasındaki savaşa müdahale etmemişlerdir. Beyaz Ordu generalleri özellikle de General Denikin, Müslümanları Kızıl Ordu'ya karşı kullanmaya çalışmış ama çabaları işe yaramamıştır. İç savaş sırasında Beyaz Ordu liderleri Müslümanların yaşadıkları bölgelerde Müslümanlara saygısız davranıyor ve onlara Ruslar gibi eşit haklar tanımıyorlardı. Beyaz Ordu liderlerinin bu politikası sonuçta Müslümanları onlara eşit haklar vaat eden Sovyet hükümetini desteklemeye sevk etmiştir. Bolşevikler, Beyaz Ordu generallerine kıyasla daha iyi taktikler kullanarak Müslümanların güvenini kazanabilmiş ve Müslümanların sorunlarını inceleyerek, bu sorunların çözülmesi için çaba harcamışlardır (Karr 1990).

İç Savaş sırasında Beyaz Ordu liderleri sahip oldukları bölgelerde siyasi ve dinî propaganda yürütemediklerinden dolayı yerel Müslüman halkın desteğini kazanamamışlardır. Kırım'da 'Ulusal-Mezhep Partisi' bir süre Beyaz Ordu generali Denikin ile iş birliği yapmıştır. Ancak Denikin, özerk Müslüman Kırım devletinin kurulmasını engellemesi sonucu Kırım'da yaşayan Müslüman gruplar Bolşevikleri desteklemişlerdir. Kasım 1920'de M. V. Frunze liderliğindeki Kızıl Ordu, Müslüman olan Kırım Tatarlarının yardımıyla Kırım'ı ele geçirmeyi başarmıştır. 1919'da Beyaz Ordu'nun diğer bir generali

Kolçak, Müslümanların ordu oluşturmasını engellemesi neticesinde Müslümanlar Bolşeviklerle iş birliğine yönelmişlerdir. Mullah Katakhanov liderliğindeki Kabardino-Balkarlılardan oluşan bir İslam Taburu Kızıl Ordu'da, Sovyet askerleriyle birlikte Beyaz Ordu'ya karşı savaşıyordu. Bolşevikler Müslümanlar arasında öyle bir örgütlü propaganda yürütebilmişler ki Müslümanlar, Sovyet hükümetiyle iş birliği yaparak kendi talepleri ile uyumlu bir devletin kurulmasını umut ediyorlardı (P. Gusterin 3).

Lenin, Müslüman komünistler arasında çok popüler bir şahsiyet olan Mirsaid Sultanqaliyevi sık sık Doğu Cephesine gönderiyordu. Lenin'in amacı Mirsaid Sultanqaliyev aracılığıyla Beyaz Ordu'ya karşı savaşan Kızıl Ordu'nun Müslüman tümenlerinin moralini yükseltmekti. Sultanqaliev Müslümanların Bolşeviklerle iş birliği yapması konusunda Lenin'e yazdığı raporda şöyle diyordu: "İç Savaş sırasında, Kızıl Orduyla birlikte Beyaz Ordu'ya karşı savaşan Müslüman köylüler, hatta dağlık bölgelerde yaşayan kabileler vardır. Müslümanların bu savaşa katılmalarının nedeni Sovyet hükümetinin Müslümanlara Beyaz Ordu liderlerine kıyasla daha fazla dinî özgürlük vaat etmesi olmuştur." (Raşit 2017).

4) Müslümanların Bolşeviklerin yardımıyla İslam dünyasını sömürgeci Avrupa egemenliğinden kurtarabileceklerini düşünmeleri;

1923 yılında hükümet tüm Sovyet vatandaşlarını Kızıl Ordu'da görev yapmaya çağırılmış ve bu doğrultuda hazırlanan bir resmin altında Kiril ve Arap harfleriyle Rus ve Tatar dillerinde şöyle yazıyordu: "Ey Müslüman arkadaşlar, Peygamber'imizin yeşil bayrağı altında topraklar kazandınız, şimdi düşmanlar topraklarınızı ele geçirmiştir. Bolşevik Devrimi'nin kırmızı bayrağı altında birleşin ve düşmanlara karşı savaşın!" (Bobrovnikov 2009).

Profesör Mohammad Barakatullah Orta Asya'da dağıttığı "Bolşevizm ve İslam'ın Temel Politikası" adlı broşürde şöyle yazmıştır: "Rusya'da karanlık Çarlık yönetiminin ardından Lenin ile özgürlük yükselmiştir. Bu özgürlük insanlığa mutluluk getirecektir. Rusya ve Türkistan'ın geniş toprakları Kızıl Ordu işçilerinin, çiftçilerinin ve askerlerinin eline geçmiş, ırklar, dinler ve sosyal sınıflar arasındaki eşitsizlik ortadan kalkmıştır. Bu ülkenin düşmanı, Müslümanları sürekli kölelik içinde tutmak isteyen sömürgeci İngilizlerdir. Muhammed'in (sav.) takipçilerinin sosyalizm fikirlerinin yüce değerlerini anlama ve onu ciddiye alma zamanı gelmiştir. Müslümanlar, sosyalizm sistemini savunmaları için Bolşevik gruplara katılmalı ve İngiliz işgalcilerini bu topraklardan kovmalıdırlar. Müslümanlar zaman kaybetmeden çağdaş bilim, sanat, fizik, kimya, mekanik ve başka alanları öğrenmek için çocuklarını devlet okullarına göndermelidirler. Ey Muhammed'in takipçileri, Tanrı'nın bu sesini dinleyin ve kardeşimiz Lenin'in ve Sovyet hükümetinin size sunduğu özgürlük, eşitlik ve kardeşlik sesine olumlu yanıt verin." (Mezhdunarodnaya deyatelnost V. I. Lenina)

5) Bazı Müslüman aydınların 1917 Ekim Devrimi'nin 19. yüzyılda Müslüman bölgelerde baş vermiş olan reformist hareketinin devamı olduğunu düşünerek Bolşevikleri desteklemesi;

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

Müslüman aydınlar Ceditistler veya Modernistler olarak biliniyor ve Müslümanlar arasında Bolşevik Devrimi'ni desteklemekte önemli bir rol oynamışlardır. Onların görüşüne göre ulusu güçlü ve zengin kılan şey çağdaş bilimin öğrenilmesi idi. Ceditistler toplumdaki kadınlar için eşit eğitimi savunuyor, Müslüman cemaati geride bırakan köktendinci din adamlarını eleştiriyor, sosyalist devrimini desteklemek için İslami değerleri sosyalist değerlere benzetiyorlardır. Bunun yanı sıra "Din, Özgürlük, Ulusal Bağımsızlık" ve "Yaşasın Sovyet Egemenliği ve Yaşasın Şeriat" gibi sloganlar seslendirerek Müslümanları Bolşeviklere destek vermeye teşvik ediyorlardır (Crouch 2006).

1920'lerde Bolşevikler, Müslüman aydınlarıyla iş birliği yapıyor ve hatta Ceditistlerin desteği ile Dağıstan ve Kabardino-Balkarya'da bir Sovyet hükümeti kurmayı başarmışlardır. Bazı Müslüman aydınlar Ruslardan ayrılarak kendi Müslüman toplumu içinde sosyalizmi kurmak istiyorlardır. Bu nedenle 1921'de düzenlenen Komünist Parti'nin 10. Kongresi'nde komünist Müslüman aydınlarının istekleri parti yönetimi tarafından eleştirilerek Mirsaid Sultanqaliyev, Turar Rızkulov ve Feyzullah Hocaev gibi Müslüman aydınlar partiden ihraç edilmişlerdir (Erdoğan 9). Ancak bazı Modernistler Sovyet hükümeti ile çeşitli alanlarda iş birliği yapıyor ve devlet kurma veya özgürlük taleplerinde bulunmuyorlardır. Abusufyan Akayev ve Ali Kayayev gibi Ceditizm temsilcileri 1925-1927 yılları arasında sosyalizm ideolojisini yaymak amacıyla "Bayan el-Haqaiq" adlı bir dergi yayınlamışlardır. Derginin giriş kısmında Bolşeviklerin sloganı olan "Topraklar köylülere, fabrikalar işçilere!" yazıları yer almıştı (Neflyashaeva 2011).

Bolşeviklerin desteğiyle yaratılmış Müslüman Komiserliği Müslüman toplumu arasında propaganda faaliyetleri yürüterek Lenin'in fikirleriyle İslam ideolojisinin yakınlığından bahsediyorlardı. Kafkasya'daki komünist misyonerler hem Sovyet yönetimi hem de şeriat için propaganda yaptıklarından dolayı "Sovyet şeriatçıları" olarak tanınmışlardı. Bunlar Sovyet hükümetinin Müslümanların toplu yaşadığı bölgelerde İslam ve şeriata dayalı bir Sovyet yönetimi kuracağına inanmışlardır. Bu inanç o kadar güçlüydü ki Muhammed Peygamber'i Lenin'e, Kur'an'ı Marksizm ideolojisine benzetmişlerdi. 1919'ların ortalarına gelindiğinde, Bolşevik Partisi'ne üye olan Müslümanlar hükümet tarafından tercih ediliyor ve Müslümanlar arasında Bolşeviklerle iş birliği yapan din adamlarına "kırmızı mollalar" diyorlardı (Vasan-Girey 2008). Rusya Müslüman Komünist Partisi Genel Başkanı Mirsaid Sultanqaliyev, Tatarlar ve Ekim Devrimi başlıklı makalesinde şöyle yazmıştır: "Tatar işçileri ve köylüleri Ekim Devrimi'ne katılmamışlardı, ancak bu devrimin doğuda yayılması için çok çaba harcamışlardır." (P. Gusterin 2010).

1925 yılından başlayarak Stalin milliyetçi fikirlere sahip komünistleri partiden uzaklaştırmış ve Sibiryaya sürgün etmiştir. Stalin neredeyse tüm devrimci Müslüman aydınları yok ederek Sovyetler Birliği'nde Marksizm ve Leninizm'in fikirlerinin İslami

fikirlerle uyuşmayacağını ve ülkede sadece Rus sosyalizm modelinin var olacağını göstermiştir (Benigsen 1999).

Orta Asya'da Bolşeviklere Karşı Yerel Müslümanların Ayaklanması

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin ardından Türkistan'da Sovyet hükümetine karşı yerel çapta ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bolşeviklere karşı silahlı isyana kalkan kişilere Basmacı diyorlardı. Basmacı Hareketi 1918 yılında Korbaşı Ergaş'ın liderliğinde Hokand şehrinde başlamış ve kısa zamanda diğer bölgelere yayılmıştı. Basmacılar halk arasında "Türkistan Türkistanlılarıdır", "Türkistan'ı yabancı boyunduruğundan kurtaracağız" ve "Son gömleği yoksullardan alan Ruslarla savaşağız" gibi sloganlar seslendiriyorlardı. Michael Frunze, Sovyet hükümeti tarafından 18 Ağustos 1919 tarihinde Basmacı Hareketi'ni bastırmak amacıyla Türkistan cephesi kumandanlığına atanmıştır (Okan Yeşilot ve Burcu Özdemir 4)

Sovyet hükümetinin Basmacılara karşı politikasını ilk kez eleştiren kişi G. Orcenikidze olmuştur. Orcenikidze bizzat Türkistan'da çalışan ve içeriden olaylara tanık olan bir hükümet yetkilisi olarak Stalin'e bir mektup yazarak şöyle diyordu: "Yerli yargı sistemiyle mücadele politikamız ve bölgeyle ilgili ekonomik politikamız yerel halkın yaşam biçimini ve geleneklerini göz ardı edilerek yanlış bir biçimde yürütülmektedir. Ben Basmacıların haydutlar olduğuna inanmıyorum. Yerel insanlar, Basmacıları onların dininin ve geleneklerinin koruyucusu olarak kabul etmektedirler. Türkistan'daki politikamızı kökünden değiştirmeli ve bu bölgede bir süreliğine komünist deneyimlerimizden vazgeçmeliyiz. Bölgede bulunan ve halk arasında saygı duyulan Müslüman din adamlarını kendi tarafımıza çekmeliyiz. Ancak bu yolla yerel halkın güvenini kazanabiliriz" (Tugan 7)

1921 yılında Eski Türk Harbiye Bakanı Enver Paşa, Sovyet hükümetinin bir temsilcisi olarak sosyalist devrimin fikirlerini desteklemek için Moskova'dan Buhara'ya gelmiş ama birkaç ay sonra Basmacılara katılmıştır. Buhara Emiri olan Alam Han Enver Paşayı ordu kumandanı olarak atamıştır. 1922'de Enver Paşa, Afganların yardımıyla Duşanbe'yi ele geçirmiş ve Buhara şehrini kuşatmıştır. Bu olayın ardından Buhara'da yaşayan yerel halk Enver Paşa'nın liderliğinde Sovyet hükümetine karşı ayaklanmıştır. Sovyet Hükümeti isyanı bastırmak için Enver Paşa'yı öldürme kararı almıştır (Tugan 7)..

Basmacılar ilk etapta büyük halk desteğine sahip olmasına rağmen Sovyet hükümeti zamanla yerel halkı kendi tarafına çekebilmiştir. Yoksulluk ve ekonomik krizle uğraşan halk, Sovyet hükümetinin verdiği yardımları kabul etmeye mecbur kalmış ve bu yardım karşılığında Basmacılara verilen desteğini kesmiştir. Basmacı liderleri arasında anlaşmazlıkların mevcut olması, düzenli ordunun yokluğu, silahların yetersizliği, ekonomik krizler, Sovyetlerin halkı kendi taraflarına çekebilmesi ve Basmacıların kendi halkına yönelik yaptıkları yağmalar neticesinde Basmacı Hareketi başarısız olmuştur. Basmacı hareketlerinin bastırılmasının ardından Türkistan'daki Rus egemenliği iyice pekişmiştir. 5 Aralık 1936'da Batı Türkistan'da SSCB'ye bağlı Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları
Cumhuriyetleri kurulmuş ve bu cumhuriyetlerin askerî güce sahip olma hakları ortadan kaldırılmıştır.

Sovyet Hükümetinin Yerel Müslümanlarla İş Birliğine Son Vermesi

Sovyet hükümetinin Müslümanlarla iş birliği uzun sürmemiştir. Devrimin ilk yıllarında Bolşevikler Müslümanlara özgürlük vermiş olsa da İç Savaş bittikten ve Sovyet hükümeti güçlendikten sonra Müslümanların özgürlüklerini kısıtlamaya başlamışlardır (Khosking 1994). 1920'li yılların ortasında Sovyet yönetimi ülke dahilinde kontrolü ele aldıktan sonra Çarlık döneminden kalma "böl ve yönet" politikasını uygulamaya başlamıştır. 1920'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde Yemelyan Yaroslavski liderliğinde "Cengâver Ateistler Birliği" adlı bir örgüt kurularak dine karşı mücadele başlatılmıştır. "Cengâver Ateistler Birliği" örgütü 1925-1947 yılları arasında aynı isimle faaliyet göstermiş ancak 1947 yılından sonra isim değiştirilerek "Bilgi" adıyla faaliyetine devam ettirmiştir. Bu örgüte başkanlık eden Yemelyan Yaroslavski "Dine karşı savaş, sosyalizm için savaştır" sloganıyla afişler, gazeteler, dergiler ve broşürler dağıtıyordu (Mukhamedzhanov 2014).

Müslümanların yaşadığı bölgelerde Sovyet politikasının temel amacı Pantürkizm ve Panislamcı faaliyetlerin önlenmesiydi. Bu nedenle köken itibarıyla Tatarlara yakın olan Başkirlere özerklik verilmiş ve Tatarların Panislamist fikirlere meyilli olması nedeniyle kendi dillerinde eğitim ve gazete yayınlama hakları yasaklanmıştır. Kafkasya bölgesinde sayısız küçük hükümetlerin ortaya çıkmasıyla siyasi parçalanma zirveye ulaşmıştı. Sovyet hükümeti ulusal azınlık politikası kapsamında bazen Müslümanların dinî ve ulusal duygularını görmezden geliyor ve onların kültür ve yaşam tarzlarını dikkate almaksızın kendi siyasi fikirleri ve yapılarıyla aynı çizgiye getirmeye çalışıyorlardı. Bolşeviklerin böyle yanlış bir politikası neticesinde Kafkasya'da yaşayan yerel halk Sovyet hükümetine karşı sert tepki göstermişlerdir. Ancak çoğu ulusun Türk kökenli olduğu Orta Asya'da yaşayan Müslüman nüfus Sovyet politikasını kabullenmekte sorun yaşamamışlardır.

Bolşeviklerin ulusal azınlıklara yönelik politikasının temelinde "böl ve yönet" stratejisi yerleştirilmiş ve bu plan doğrultusunda Müslümanların her alanda birlikte hareket etmelerini engellemeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Müslümanların toplu halde yaşadıkları bölgeler idari açıdan çeşitli cumhuriyetlere ve özerk bölgelere ayrılmıştır. Bu yolla merkezi hükümet Müslümanlar arasında farklı etnik kimlikler yaratmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da ilk olarak Haziran 1920'de Türkistan bölgesini Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan olarak üç parçaya ayırmak için karar alınmıştır. Daha sonraki dönemde ise bölge Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan olmak üzere beşe bölünmüştür. Türkistan millî birliğini bozmak amacıyla hareket eden Sovyet hükümeti bu doğrultuda Müslümanların dil, din, örf ve adetlerini bozarak onları tam anlamıyla Ruslaştırmak girişiminde bulunmuştur (Erdoğan 10).

İç Savaşın bitmesinin ardından SSCB yönetimi güçlenerek dinlere yönelik politikası değişmiştir. Böylece 1920'lerin ortalarında, Sovyet hükümeti çoğu dini okulu yeni laik temelli bilim okullarına dönüştürerek dinî eğitimi aradan kaldırmıştır. Bunun yanı sıra din adamlarının devlet okullarında öğretmenlik yapmasını yasaklamıştır. Bu politika neticesinde din adamlarının Sovyet hükümetine güveni kırılmış ve öğrencilerin ebeveynlerine devlet okullarındaki eğitimin toplumun manevi temellerini yıktığını söyleyerek çocuklarını bu okullara göndermelerini engel olmuşlardır. 1926'da "Sovyetler Birliği'nde İslam Karşıtı Propagandanın Hedefleri" başlıklı bir belge yayınlanmıştır. Burada Müslüman din adamlarının İslam toplumunda yüksek düzeyde saygı gördükleri ve yaygın faaliyet gösterdikleri belirtiliyordu. Sovyet hükümeti, İslam dinine karşı propagandasında bu dinin toplumu sınıflara bölen ve efendilerine itaate teşvik eden bir din olduğunu vurgulamış ve böyle bir inancın sosyalizm ideolojisine zıt olduğu beyan etmiştir. Devletin resmî belgelerinde İslam dini ilk kez 1926'nın başlarında anti-sosyalist fikirlere sahip bir din gibi tanıtılmış ve 1927'de İslam dini ile mücadele etmek için sert önlemler alınarak; devlet resmen İslam dinini emekçilerin düşmanı ilan etmişti. Böylece okullarda din karşıtı propaganda başlamış ve 1929'da merkezi hükümetin yeni bir kararıyla İslami eğitim tam olarak yasaklanmıştır. Bu duruma tepki gösteren bazı din adamları Müslümanların kendi kızlarını devlet okullarına göndermelerini dini açıdan yasaklamıştır. Komünist Parti yedinci kongresinin açıklamasında şöyle yazılmıştı: "Komünist Parti, emekçilerin dinî propagandaya maruz kalmasını önlemeli ve emekçileri batıl inançlardan arındırmalıdır. Aynı zamanda partimiz kapsamlı bir şekilde dine karşı bilimsel-laik propaganda yürütmelidir" (Mukhamedzhanov 2014).

Böylece binlerce cami ve dinî okul kapatılmış, şeriat mahkemeleri kademeli olarak kaldırılmış ve 1927 yılında tam olarak ortadan kalkmıştır. 1924 yılında Sovyet Türkistan Cumhuriyeti tüm İslami mahkemelerin faaliyetini yasaklamıştır. 1925'te Özbekistan bölgesinde seksen altı İslam mahkemesi mevcut iken, iki yıl içinde sayıları azalarak 1927'de sadece yedi İslam mahkemesi faaliyet göstermekteydi. 1920'lerin ikinci yarısında Sovyet hükümeti daha çok kadın haklarına odaklanmış ve bu gibi olayları önlemek için Müslüman kadınlar arasında kampanya yürütmeye başlamıştır. O zaman neredeyse tüm Müslüman kadınlar başörtüsü takıyordu. 1927 yılında Komünist Parti üyesi olan Müslüman erkekler "Hücum" adlı bir hareket başlatmışlardır. Bu adamlar eşlerini şehrin meydanlarına götürüyor ve halkın karşısında başörtüsünü başlarından çıkararak yakıyorlardı. Özbekistan ve Azerbaycan cumhuriyetlerinde de "Hücum" hareketi başlatılmış ve 8 Mart 1927'de, Dünya Kadınlar Günü'nde küçük Müslüman kadın grupları şehrin meydanlarına gelerek başörtülerini halkın önünde açmışlardır. Hükümet bu olayı desteklerken; Müslüman cemaati bu duruma sert tepki göstermiştir. Hücum hareketi öyle bir düzeye ulaşmıştır ki, Özbekistan ve Türkmenistan arasında hangi ülkenin kadınlarının başörtüsünün daha çok açılacağını görmek için bir tür rekabet yaratılmıştır. Bazı köylerde fanatik erkekler, başörtüsünü açması nedeniyle eşlerini öldürmüşlerdir. 1927-1928 yılları arasında Özbekistan'daki Hücum hareketi

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

sonucu 2.500 kadın öldürülmüştür. Hükümetin böyle bir politikası Müslüman halk tarafından genel olarak kabul görmemiş ve kadınların başörtüsü takmama politikasına karşı çıkan din adamları hükümet tarafından suçlanarak takibe alınmıştır. Ancak bazı din adamları Sovyet hükümetinin politikasından memnun kalarak kadınların başörtüsü takmamasında hiçbir sorun olmadığını belirtmişlerdir. Hükümet, din adamlarını da diğer insanlara örnek olmaları için kendi eşlerinin de başörtüsünü açmaya zorlamıştır. Hücum hareketinde başörtülerini çıkaran kadınların çoğu toplumun sert tepkisi sonucu kısa süre sonra başörtülerine geri dönmüşlerdir. Merkezi hükümet başlarını açması nedeniyle kadınları öldüren katilleri tutuklayarak idam etmiş, ancak halk idam edilen şahısları şehit olarak algılamıştır. İlk başlarda hükümetin bu politikası başarısız oldu. Sovyet hükümetinin Müslüman kadınlarını başörtülerini açmaya ikna etmesi neredeyse otuz yıl sürmüştür. 1950 ve 1960'larda Müslüman kadınların başörtüsü takması nadir görülen bir şey olmuştur. 1920'lerin ikinci yarısında baş vermiş Hücum hareketi Sovyet Müslüman topluluğunun hâlâ İslam'ın ilke ve inançlarına bağlı olduğunu ve İslami yaşam tarzlarını ve geleneklerini terk etmek istemediklerini göstermiştir (Northrop 2001).

Sonuç

Ekim Devriminin ardından iktidarı ele geçiren Bolşevikler Müslümanları farklı nedenlerden dolayı müttefikleri olarak kabul ediyorlardı. Müslümanlar genelde komünizmi destekliyor ve Rusya'nın doğusundaki burjuva sistemini devirmek istiyorlardı. Lenin, Doğu halkını kısa bir süre zarfında kapitalist sistemden kurtarabileceğini ve daha sonra devrimci fikirlerini Batı'ya aktarabileceğini düşünüyordu. Buna ek olarak hükümet ülke içindeki Müslümanları, iç ve dış düşmanlarını ortadan kaldırmak için kullanıyordu. Yerel Müslümanlar İç Savaş esnasında askerî açıdan Bolşeviklere büyük yardımlarda bulunmuş, bunun yanı sıra Müslüman toplumun yaşadığı bölgelerde Sosyalizm ideallerini yayılmasında önemli faaliyetler yapmışlardır. Ancak yaklaşık 10 yıl sonra hükümet artık egemenliğine yönelik tehdit görmediğinde Müslüman halkına karşı baskı yapmaya ve Marksist – Leninist ideoloji çerçevesinde din karşıtı reformlar uygulamaya başlamıştır. 1920'lerin ikinci yarısında Sovyet hükümeti yavaş yavaş din karşıtı politikalar uygulamaya başlamış ve yürüttüğü ateist propaganda ile din adamlarını tutuklayarak sınır dışı etmiştir. Buna rağmen İslam'ın popülaritesi halkın gözünde azalmamış, tam tersi insanlar din adamlarına ezilmiş ve mağdur olarak bakıyor ve onlara olan saygıları gün geçtikçe artıyordu. Müslümanlar iktidarda kalmak için Bolşeviklere askeri ve propaganda açıdan büyük yardımlarda bulunmalarına rağmen, Merkezi hükümetten bekledikleri özgürlük ve diğer isteklerine kavuşamamışlardı. Tüm bu baskıcı politikalara rağmen Sovyet hükümeti uluslararası arenada demokratik bir görünüm yaratmak amacıyla ülkedeki dini resmen yasaklamaya kalkışmamıştır.

Kaynakça

- V.I. Lenin, "Polnoye sobraniye sochineniy", (Tüm eserlerin külliyatı) 5. baskı., Moskva, Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1964, cilt 17, s. 418
- Hayit BAYMIRZA, "Sovyet Rusya Emperyalizmi ve Türk Dünyası", Çağdaş Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1975, s. 141
- I.N.Makarov, "So Staliny m i bez nego", (Stalinle ve Onsu) Moskva, OOO Firma "Elist", 2009
- R. Karryeva, "Ot bespravıya k ravenstvu", (Eşitsizlikten Eşitliğe) Tashkent, 1989, s. 35.
- A. Park, "Bolshevism in Turkestan 1917 – 1927", New York, 1957, p 214 – 229
- P. K. Aminova, "Iz istorii raskreposteniya zhenshchin Sredney Azii", (Orta Asya'da Kadınların Özgürleşmesinin Tarihinden), 1962, Moscow, s. 114
- Edvard KARR, "Istoriya Sovetskoy Rossii", (Rusya Sovyet devletinin tarihi) Moskva, 1990, cilt 1, s. 260
- Aleksandr Benıgsen, "Musulmane v SSSR", (SSCB'de Müslümanlar), Kazan', "İman" yayın evi, 1999, s. 91
- Zeki Velidi Tugan, "Giyame Basmachiyan", (Basmachi isyanı) Tehran, majmueye magalate boland az daireye maarefe İslami, s 15
- Dzheffi Khosking, "Istoriya Sovetskogo Soyuza 1917 - 1991", (Sovyetler Birliğinin Tarihi 1917 – 1991), Moskva, Vaqrius yayınları, 1994, s. 62
- D. T. Northrop, "Hujum: Unveiling Campaigns and Local Responses in Uzbekistan", Pittsburg, 2001, p 78
- Alper Alp, "Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi" s. 3
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73843>
- Dzhabagi Vasan-Girey, "Sovetskiy Soyuz i islam", (Sovyetler Birliği ve İslam) Akhul'go dergisi no 7, 2008, <http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=14&art=112>
- Aleksandr Stepanchenko, "Bolshevistskaya natsionalnaya politika i musulmanskiye narody v period revolyutsii i grazhdanskoy voyny 1917 – 1920 gg" (Bolşeviklerin milli politikası ve devrim ve iç savaş döneminde Müslüman halkları 1917 – 1920 yıllarında). İslam v Ukraine dergisi, s 2.
- <https://islam.in.ua/ru/istoriya/bolshevistskaya-nacionalnaya-politika-i-musulmanskie-narody-v-period-revolyuicii>
- A. Vishnevskiy, "Kak eto delalos' v Sredney Azii?", (Bu Orta Asyada nasıl yapılyordu), "Nauka i Religiya" dergisi, 1990
- Aysel Erdoğan, "Sovyet Rusya Rejiminin Türkistan Halklarına Yönelik Asimile Politikası". s 9
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/607323>
- Pavel Gusterin, "Musulmanskiye narody vo vnutrenney politike sovetskogo gosudarstva v 1917- 1921 gg", (1917-1921 Sovyet Devletinin İç Politikasında Müslüman Halklar)
- Ahmet Raşit, "Lenin ve Sultanqaliev": devrim sırasında İslam için mücadele, 2 Kasım 2017
- <https://www.bbc.com/russian/blogs-42053883>
- Ildar Mukhamedzhanov, "İslam v SSSR", (SSCB'de İslam) 12 Mart 2014, www.islam.ru

Ekim Devrimi Sonrası Yerel Müslümanların Bolşeviklerle İş Birliği Yapmasının Nedenleri ve Sonuçları

Mustafo Bazarov, "Sovetskaya religioznaya politika v Sredney Azii 1918 – 1930" (Orta Asya'da Sovyet dinî politikası 1918-1930 yıllar)

https://www.vub.be/sites/vub/files/nieuws/users/bcoppiet/150sovetskaya_religioznaya.pdf

İsmet KONAK, "Rus Sosyalizmi ve Müslümanlar üzerine bir tahlil", 2018

file:///C:/Users/KSL8/Downloads/Rus_Sosyalizmi_ve_Muslumanlar_Uzerine_Bi.pdf

"Mezhdunarodnaya deyatelnost V. I. Lenina. Zashchita zavoyevaniy sotsialisticheskoy revolyutsii 1919-1920 gg". (Lenini uluslararası faaliyeti. Sosyalist kazanımların korunması 1919 – 1920 yılları) <https://leninism.su>

Dave Crouch, "The Bolsheviks and İslam", 2006

<https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/2006/isj2-110/crouch.html>

Naima Neflyashaeva, "Novaya zhizn' shariata na Kavkaze: ot 1920-kh k novoy Rossii", (Kafkasya'da şeriatın yeni hayatı: 1920'lerden yeni Rusya'ya), 2011

<https://m.kavkaz-uzel.eu/blogs/1927/posts/8266>

İldar Mukhamedzhanov, "İslam v SSSR", (SSCB'de İslam), 12 marta 2014,

İldar Mukhamedzhanov, "Izgiby politiki Sovetskoy vlasti na Kavkaze v 20' ye gody proshlogo veka", (Geçen yüzyılın 20'li yıllarında Sovyet devletinin Kafkasya politikasındaki değişiklikleri) www.islam-today.ru, 2014

V.Bobrovnikov, "Bezbozhniki risuyut islam: sovet-skaya antireligioznaya propaganda v komentariyakh vostokoveda", ("Ateistler İslam'ı çiziyor: Bir oryantalistin yorumlarında Sovyet din karşıtı propaganda") 2009, s.10 <https://polit.ru/article/2009/05/07/bobrovnikov/>

Okan Yeşilot, Burcu Özdemir "Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Harekâtı"

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/3649/tur>

